

Szczecin, dnia 23 czerwca 2026 roku

Prof. dr hab. Danuta Okoń
Instytut Historyczny
Uniwersytet Szczeciński
Ul. Krakowska 71–79
70–004 Szczecin

Recenzja rozprawy doktorskiej magistra Marka Jurkowskiego
Od Cezarei do Konstantynopola. Dynastyczne nazwy i przydomki miejscowości
cesarstwa rzymskiego

Mgr Marek Jurkowski po ukończeniu szkoły średniej studiował filozofię i teologię na Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie. Następnie rozpoczął studia historyczne na Uniwersytecie Śląskim, gdzie uzyskał tytuł magistra historii broniąc pracy „Kariera Gnejusza Kalpurniusza Pizona za rządów Augusta. Studium z dziejów rzymskich *viri clarissimi* w epoce wczesnego pryncypatu”, której promotorem był prof. dr hab. Wiesław Kaczanowicz. W międzyczasie podjął studia na kierunku filologia klasyczna, które sfinalizował, broniąc pracy magisterskiej „Reminiscencje antyczne w *Potopie* Henryka Sienkiewicza”, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Tomasza Sapoty. Obecnie pracuje jako archiwista w Archiwum Państwowym w Olsztynie.

Dorobek naukowy Kandydata obejmuje 11 publikacji: (cztery w języku angielskim), z tego dziewięć w czasopismach („Notae Numismaticae/Zapiski Numizmatyczne”, „Studia Europaea Gnesnensia”, „In Gremium. Studia nad Historią, Kulturą, Polityką”, „Echa Przeszłości”, „Wieki Stare i Nowe”, „CzasyPismo. O historii Górnego Śląska”, „Magazyn Numizmatyczny”), a dwie w monografiach zbiorowych. Co godne podkreślenia, wśród publikacji znalazły się trzy recenzje, które nieczęsto spotyka się w dorobku kandydatów do stopnia doktora.

Do tego należy doliczyć trzy wystąpienia na konferencjach, z których dwa były związane z problematyką starożytniczą (*The Mythical Past of Thrace and its Reflection in the Selected Monetary Issues of Hadrianopolis*, na XVI Międzynarodowym Kongresie Numizmatycznym w Warszawie (2022); *Problemy metodologiczne związane z rekonstruowaniem greckojęzycznych nazw miejscowych imperium Romanum (analiza wybranych przykładów)*, na II Ogólnopolskim Zjeździe Historyków Starożytności w Zielonej Górze (2023)).

Część publikacji Kandydata dotyczy toponimii Imperium Romanum, część zaś interpretacji zabytków numizmatycznych. Oba te obszary pozostają w ścisłym związku z tematyką rozprawy doktorskiej i świadczą o konsekwentnie realizowanym kierunku badań. Można zatem stwierdzić, że przedstawiona do recenzji dysertacja stanowi logiczną kontynuację wcześniejszych zainteresowań badawczych Autora. Promotorem przedstawionej do oceny rozprawy jest prof. dr hab. Agata Aleksandra Kluczek.

Dysertacja liczy 498 stron, z czego 340 stanowi tekst zasadniczy, a pozostałe 158: Aneks (*Dynastyczne lub hipotetyczne dynastyczne nazwy i przydomki miejscowości cesarstwa rzymskiego oraz formy mogące je sugerować*), Abrewiacje, Bibliografia, Wykaz tabel i wykresów, Summary. Tekst zasadniczy składa się ze: wstępu, dwóch części, z których każda podzielona została na 4 rozdziały, oraz zakończenia.

Wstęp ma charakter obszernego wprowadzenia do problematyki toponimii odimiennej, w szczególności tej, która wywodzi się od imion, tytułów i przydomków władców. Autor przedstawia zjawisko w szerokiej perspektywie chronologicznej i kulturowej, omawia stan badań oraz referuje najważniejsze stanowiska obecne w literaturze przedmiotu. Już na tym etapie formułuje również własne uwagi krytyczne wobec części dotychczasowych ustaleń innych autorów (m.in. B. Galsterer-Kröll, J. Assmanna). Warto podkreślić, że polemiczny charakter rozważań nie jest ograniczony wyłącznie do wstępu, lecz powraca w kolejnych partiach dysertacji, nadając pracy charakter analityczny, a nie jedynie katalogowy.

Układ treści ma charakter problemowy; jest przejrzysty i logiczny. Podział na dwie części jest uzasadniony: w pierwszej Autor omawia problemy metodologiczne, w drugiej natomiast zajmuje się historią i geografiami toponimów w ujęciu statystycznym. Część pierwsza obejmuje rozdziały I–IV.

Rozdział I (s. 42–62) poświęcony został kryteriom metodologicznym pozwalającym rozstrzygnąć, które toponimy wywodzą się bezpośrednio od imion cesarzy, a które należy

łączyć z nazwami pobliskich budowli, takich jak pons Aelia w Brytanii, lub jednostek wojskowych, np. legio II Augusta.

W rozdziale II (s. 63–92) omówiono problemy z identyfikacją niektórych toponimów wynikające ze zniekształceniem brzmienia toponimu lub brakiem poświadczenia pełnej nazwy analizowanego ośrodka.

W rozdziale III (s. 93–113) przedstawiono problemy wiążące się z identyfikacją ośrodków noszących ten sam toponim odmienny, szczególnie gdy dana nazwa nie zachowała się w całości lub ulegała licznym zmianom.

Rozdział IV (s. 114–147) został poświęcony trudnościom związanym z ustalaniem tożsamości eponimów. Niektóre określenia (Kaisareia, Augusta/Sebaste, Flavia, Antoniniana) mogą być przypisywane wielu cesarzom, stąd konieczność odwołania się do źródeł historiograficznych, wskazujących na wydarzenia z historii miasta, które mogą sugerować okoliczności zmiany nazwy danej polis/civitas.

Część druga obejmuje rozdziały V–VIII. Autor zajął się kwestiami statystycznymi. W rozdziale V (s. 149–186) oszacowano liczbę miejscowości (polis/civitas, municypia, inne ośrodki miejskie) zawierających w nazewnictwie dynastyczne nazwy i przydomki i ustalono ich liczbę na 650.

Rozdział VI (s. 187–225) został poświęcony analizie ilościowej – Autor wskazuje, które elementy nomenklatury dynastycznej były najczęściej wykorzystywane w nazewnictwie ośrodków miejskich (Caesarea, Iulia, Augusta, Aurelia, Hadrianopolis). W rozdziale VII (s. 226–260) zrekonstruowano tryb przyjmowania przydomków cesarskich przez konkretne miejscowości. W pierwszych wiekach Cesarstwa rada miejska z reguły zwracała się do cesarza – a on (lub senat na jego wniosek) wyrażał zgodę na przyznanie tego zaszczytu. Często dochodziło do zmiany nomenklatury, szczególnie jeśli dany cesarz-eponim był skazany na *damnatio memoriae* lub zmieniły się okoliczności zewnętrzne (nowy cesarz, nowa dynastia). Z czasem pojawiło się dodatkowe zjawisko polegające na tym, że ośrodki miejskie same wybierały konkretny przydomek dynastyczny z istniejącego katalogu, nie ubiegając się nawet o zgodę cesarza.

W rozdziale VIII rozprawy (s. 261–318) przeanalizowano okoliczności, które mogły zadecydować, iż przydomek dynastyczny miasta uzyskiwał charakter komemoratywny (narodziny cesarza w danym mieście, jego śmierć, zwycięstwo zbrojne odniesione

w okolicy lub nawet proklamacja cesarska – *vide Colonia Septimia Aurelia Antoniniana Carnuntum*).

W zakończeniu (s. 319–339) Autor podsumowuje obszernie wątki pojawiające się w poszczególnych częściach pracy.

Dopełnieniem tekstu głównego jest aneks zawierający listę wszystkich kolonii, municypiów i innych ośrodków miejskich posiadających w nazewnictwie elementy dynastyczne z zaznaczeniem zmian, które się w tych nazwach pojawiały w miarę przemian w historii Cesarstwa. Stanowi on szczególnie wartościowy element dysertacji, wymagający prawdziwie benedyktyńskiej pracy i syntetycznego ujęcia encyklopedycznego.

Bibliografia dołączona do rozprawy jest niezwykle szczegółowa. Uzupełniłabym ją jedynie o odniesienia do bazy EDR, o ile Autor nie wykorzystał w jej miejsce bazy EDCS. Chociaż EDR zasadniczo obejmuje Italię, warto pamiętać, że również na tym obszarze funkcjonowało wiele kolonii i municypiów z cesarskimi elementami onomastycznymi.

Do samego tekstu można oczywiście zgłosić kilka uwag (często o charakterze *stricte* technicznym), które należałoby uwzględnić przy przygotowaniu dysertacji do druku:

- ograniczenie liczby bezpośrednich cytatów z dzieł innych autorów, w wielu miejscach wystarczy ich syntetyczne streszczenie,

- unikanie sformułowań typu „piszący te słowa musi zaznaczyć” lub „do której nawiązuje autor tej dysertacji”, czyli używania trzeciej osoby liczby pojedynczej w stosunku do siebie. Wiem, że tak pisał o sobie Gajusz Juliusz Cezar, ale Cezar był jeden,

- s. 125 – „montach” poprawić na „monetach”,

- s. 126, 127, 145, 146, 234, 464 – na wspomnianych stronach pojawia się Xavier Depuis, w rzeczywistości nazywający się Xavier Dupuis. Ta pomyłka spowodowała, że w bibliografii figuruje zarówno X. Depuis, jak i X. Dupuis, należy więc scalić zapisy bibliograficzne,

- s. 127 – „wymienieniem” poprawić na „wymienieniem”,

- s. 136 – poprawić „Haim Gilter” na „Haim Gitler”,

- s. 149 – „imperium”, jako element nazwy własnej Imperium Romanum proponuję pisać wielką literą,

- zwrot „niesposób” pojawiający się w dysertacji 6 razy proponuję poprawić na „nie sposób” zgodnie z polską normą językową. Wyrażenie „nie sposób” pisze się rozdzielnie jako utrwalone wyrażenie predykatywne znaczące „nie można”,

- zwrot „znowuż”, pojawiający się w dysertacji 12 razy, jako potoczny warto zastąpić słowami „znowu”, „ponownie” lub „jeszcze raz”,

- w wykresach pojawia się jako wspólnie liczony obszar „Afryka prokonsularna, Numidia, prowincje mauretańskie”. Proponuję zastąpić to określeniem „Afryka Północna”,

- s. 153, 157, 179 – poprawić zapis „Alpy Penińskie” na „Alpy Pennińskie”,

- s. 228 – „Mowa w nim, że August wsparł finansowo mieszkańców Pafos, których dotknęło trzęsienie ziemi, oraz pozwolił im na podstawie uchwały nazwać ich miasto Augusta”, należy doprecyzować, kto podjął uchwałę,

- s. 230, 285 – doprecyzować, jakie imię kryje się pod literą S. w nomenklaturze S. Juliusza Afrykańskiego. Proponuję zapis „Sex. Iulius Africanus” lub „Sekstus Juliusz Afrykański”,

s. 57, 344, 477 – poprawić zapis nazwiska „Leglay” na „Le Glay” i uporządkować hasła bibliograficzne zgodnie z przyjętym w bibliografii systemem alfabetyzacji nazwisk z partykułami,

- warto rozważyć skrócenie tych partii wywodu, w których nowe odkrycia lub nowsze ustalenia pozwalają jednoznacznie rozstrzygnąć identyfikację toponimu danego ośrodka. W takich przypadkach przytaczanie całej wcześniejszej dyskusji nie zawsze jest konieczne. Można ją zreferować skrótowo w tekście głównym, a szczegóły przenieść do przypisu.

Powyższe uwagi w niczym nie obniżają wysokiej oceny rozprawy.

Rozprawa została napisana starannym stylem, z zachowaniem reguł języka polskiego. Bez wątpienia pozytywnie wyróżnia się na tle prac bronionych w ostatnich latach. Autor przedstawił materiał w sposób logiczny i przemyślany oraz zadbał o solidną podstawę dla zaprezentowanych wniosków, analizując nomenklaturę aż 650 ośrodków. Na szczególne podkreślenie zasługuje opracowanie katalogu wszystkich ośrodków miejskich z nazewnictwem dynastycznym. Interpretacja materiału, zwłaszcza numizmatycznego i epigraficznego, prowadzona jest z należytą ostrożnością metodologiczną, co świadczy o wysokich kompetencjach warsztatowych Autora.

Należy docenić również wykorzystanie różnorodnych źródeł oraz literatury przedmiotu wykazaną w całej pracy oraz wszechstronną znajomość tematu.

Podsumowując, rozprawa doktorska mgr Marka Jurkowskiego reprezentuje bardzo wysoki poziom merytoryczny, metodologiczny i edytorski. Wywód cechują konsekwencja logiczna, dojrzałość interpretacyjna oraz umiejętność syntetycznego ujmowania złożonych problemów badawczych. Zalecam opublikowanie jej w języku angielskim lub w innym języku kongresowym, gdyż może się stać prawdziwą encyklopedią dla onomastyków i badaczy, którzy, prowadząc własne badania nad pokrewną problematyką, będą mogli skorzystać ze zgromadzonej w niej danych onomastycznych.

Niniejszym stwierdzam, że przedstawiona do oceny dysertacja mgr. Marka Jurkowskiego spełnia wszystkie wymogi stawiane pracom doktorskim w myśl ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2024, poz. 1571, art. 187 ust. 1 i 2), tzn. prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, a także stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego.

Wnoszę o dopuszczenie mgr Marka Jurkowskiego do dalszych etapów postępowania doktorskiego. Jednocześnie, ze względu na oryginalność ujęcia, rozległość przeprowadzonych badań oraz dojrzałość metodologiczną, składam formalny wniosek o wyróżnienie recenzowanej dysertacji.

Danuta Okon'